

акціональному, агентивному, реалемному, вербальному аспектах. Описання народної гри – це соціокультурний феномен, мовні особливості якого відображають менталітет мовлячих.

Ключевые слова: етнолінгвістика, гра, текст гри, обряд, вербальний, невербальні компоненти.

Barilova G. The Text of Public Game as the Object of Research

The text of public game as the object of research is analyzed in the article. From a linguistic point of view the description of the game is close to the description of the rite, so it has many common with ritual text. The concept of ritual text is considered as the concept of cultural text that combines units of different plans: verbal and nonverbal. Therefore the description of the game is considered in the actional, agentive, realemnal, verbal aspects. The description of folk game is a social and cultural phenomenon and its linguistic features reproduce the speakers' mentality.

Key words: ethnolinguistics, game, text of game, rite, verbal, non-verbal components.

Стаття надійшла до редакції 17. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Лєснова В. В.

М. О. Волошинова (Луганськ)

УДК 811.161.2'282.3

НОМІНАЦІЯ ОБРЯДОВОЇ ТА СВЯТКОВОЇ ЇЖИ В МОВЛЕННІ СЛОБОЖАН

За свідченням Л. Артюх, поява протягом останнього часу в традиційному харчуванні українців нових страв, напоїв, приправ, зумовлена посиленням міжетнічних контактів, відбивається переважно не на цілісній системі харчування українців, а на окремих її елементах і загалом не має руйнівного уніфікаційного впливу. Субстратний (глибинний, найдавніший) шар в українському народному харчуванні існує в багатьох елементах попри інтеграційні наступи цивілізації. Адстратний шар (зовнішні вкраплення) не має достатнього впливу, щоб порушити цілісність традиційної системи [Артюх 2005]. Це судження відомого етнографа й дослідниці традиційних страв і напоїв українців підтверджують дослідження східнослобожанських говірок, зокрема обрядово-ритуального компонента системи харчування. Кулінарія українців загалом і східних слобожан зокрема багата на страви, приготування яких за традицією приурочено до різних подій – весілля, похорону, свят календарно-обрядового циклу тощо. Так, вареники й млинці з сиром – обов'язковий атрибут Масляного тижня, до родинних свят, наприклад весілля, випікають пироги з різноманітними начинками,

готують страви з м'яса, весільне печиво. Обрядовою стравою був і досі залишається *канун*, який на території Східної Слобожанщини є неодмінним складником поминального обіду.

В українському мовознавстві різним аспектам святкової й обрядової їжі присвячено етнографічні дослідження Л. Артюх [Артюх 1979] та В. Борисенко [Борисенко 1981], підрозділи в системних описах І. Магрицької [Магрицька 1999], В. Дроботенко [Дроботенко 1997], Н. Хібеби, окремі дослідження Г. Мазур [Мазур 2000], В. Шелемех [Шелемех 2009] та ін.

Предметом нашого вивчення є назви обрядових і святкових страв Східної Слобожанщини. Мета статті – проаналізувати назви деяких страв календарно-обрядового циклу, весілля й поминального обряду. Завдання дослідження полягає у виявленні функціональної активності репрезентантів аналізованих сем, установленні лексико-семантичних паралелей з іншими діалектами української мови, зіставному аналізі лексем у діахронному й синхронному аспектах. Матеріалами слугують записи авторки в 61 населеному пункті східнослобожанського ареалу.

Сему 'спеціальний обрядовий хліб, що випікають напередодні Воскресіння Христового' в більшості говірок обстеженої території репрезентує лексема ¹*наска* (40 н. п. 1 – 4, 6, 8, 10 – 12, 14, 16 – 18, 21, 23 – 27, 32, 33, 35, 37, 40, 42, 43, 45, 47, 49 – 54, 56 – 61; у сімох н. п. зафіксовано фонетичний варіант ¹*насха* – 11, 28, 30, 39, 41, 52, 56). Виявлено також граматичні та акцентуаційні варіанти: у 15 говірках – *нас'ки* (н. п. 1, 5, 7, 8, 13, 14, 19, 22, 31, 32, 34, 36, 39, 44, 50), у п'ятьох ¹*наски* (н. п. 9, 20, 22, 29, 44). Значно менш активно функціонують репрезентанти *кул'іч*' (н. п. 10, 16, 18, 47, 59, 61; у н. п. 49 *кул'ич*'), *кул'іч'і* (н. п. 24, 36, 41), які, імовірно, постали в українських східнослобожанських говірках під впливом суміжних російських. Номени *з'добний хліб* (н. п. 29), акцентуаційні та граматичні варіанти деминутивів ¹*насоч'ка* (н. п. 46), *насоч'ки* (н. п. 18, 26) зафіксовано спорадично.

Лексема ¹*наска* давня за походженням. Етимологи виводять її з грецької мови, у яку вона потрапила із староеврейської [Фасмер: 3, с. 216]. Назва закріпилася в українській мові в процесі поширення творів церковнослов'янської писемності, особливо після християнізації населення [Мазур 2000, с. 157].

Із тотожним значенням лексему ¹*наска* фіксують діалектні словники інших українських говірок, наприклад, гуцульських 'випічка з білого борошна (випікають лише на Великдень)' [Негрич: 129]; 'великодній білий книш' [СГСБ: с. 316] та поліських 'солодкий білий хліб, який випікають до Великодня' [Аркушин: 2, с. 30].

В історичній розвідці В. Іванова номен ¹*наска* також побутує із значенням ритуального хліба, який випікають спеціально до великоднього свята: *въ пятницу и субботу пекутъ „наски” (наски)* [Иванов: 259]. У Словарі української мови Б. Грінченка (надалі СГ)

аналізовану лексему зафіксовано з тотожним значенням: 'пасхальний хлѣбъ, куличъ, баба' [СГ: 3, с. 99].

Одним з обов'язкових атрибутів великоднього свята для українців були й залишаються фарбовані яйця. На Слобожанщині хазяйки задалегідь збирають лушпайки з цибулі, заварюють їх окропом, настоюють і в приготовленому розчині варять яйця, які набувають темно-червоного кольору. Ось як описує процес фарбування великодніх яєць мешканка села Коломийчиха Сватівського району: *на Паску у нас йайц'а / днуч'ка / в осноуном к'рас'ат' у цибулин':і / це лушпайки іс цибул'і / скл'дайт' у каструл'у / заливайут' ки'п'ат'ком йо'го / одвар'уйут' іх / провар'уйут' ми'нут дес'ат' ч'і п'ят'надц'ат' / ну йа'к і т'реба йайц'а / йак с'в'етл'е'н'к'і / знач'іт' мен'ше провар'уйут' йайц'а / йак тем'ніші кор'іч'н'іві шоп були йайц'а / біл'ше провар'уйут' цибулин':а / а тод'і це цибулин':а от'ц'і жуйт' / і ў том от'вар'і вар'ат' йайц'а / к'рас'ат' / і полу'ч'айут' с'а крашанки / варен'і йайц'а // тод'і шіч'е ў нас к'рас'ат' йайц'а / нари'вайут' поч'ок іс осокора / с'топол'а / і йіх одвар'уйут' і полу'ч'айут' с'а йайц'а та'к'і / зе'ле'нуват'і / а'бо та'к'і / йарко-жоўт'і полу'ч'айут' с'а / ну д'це так у нас к'рас'ат' йайц'а / це с'ічас мода ўже пішла / купл'айут' к'раски ў с'ак'і ўсе / а ран'ше ііх не купл'али / к'раски / і ніч'ого / д'це так робили / і полу'ч'али с'а к'расив'і йайц'а //*

Найпоширенішою для семи 'великодні фарбовані й розписані яйця' в східнослобожанських говірках є назва *к'рашанки* (у 31 н. п. – 1, 3, 7, 8, 10, 18, 20 – 22, 24, 26 – 28, 32, 33, 37, 38, 41, 47 – 50, 52 – 57, 59, 60, 61; у н. п. 2, 16, 40, 45 – *к'рашанка*). Фонетичний варіант *к'раше'нки* зафіксовано в 16 говірках (н. п. 1, 3, 11, 12, 14, 15, 17, 23, 26, 29, 30, 35, 37, 44, 46, 58); лексему *п'исанки* у 22 (н. п. 7, 8, 10, 12, 13, 19, 21, 26, 29, 30, 33, 34, 39, 41, 43, 46, 47, 49, 56, 57, 59, 61); у н. п. 2, 6, 16, 25, 40, 52 – *п'исанка*. Поодинокі виявлено маніфестанти *крашан'ки* (н. п. 6, 39, 49), *краше'нки* (н. п. 42), *к'рашени'ки* (н. п. 5), *к'раше'нка* (н. п. 56), *розма'л'оўки* (н. п. 46, 47), *ма'л'ованки* (н. п. 10). Серед багатослівних номенів найбільшу функціональну активність зафіксовано для словосполучення *к'раше'н'і йайц'а* (н. п. 8, 11, 14, 29 – 31, 37, 51, 56), інші вживають спорадично – *ве'ли'кодн'і йайц'а* (н. п. 29), *к'рашанки фар'бован'і* (н. п. 34), *йа'ц'о ве'ли'кодне* (н. п. 56).

Зафіксовані лексеми притаманні й іншим говіркам, наприклад, західнополіським – *к'рашанка* 'великоднє однокольорове яйце' [Аркушин: 1, с. 251]; *п'исанка* 'великоднє яйце, фарбоване в декілька кольорів' [Аркушин: 2, с. 46]; полтавським, нижньонаддніпряньським, східностеповим говіркам – *к'рашанка* 'яйце' [Сизько: с. 45; Ващенко: с. 51; Чабаненко: 2, с. 213], *к'рашанка/п'исанка* 'пофарбоване великоднє яйце' [МССУГ: с. 51]; бойківським – *к'рашанка* 'однобарвна крашанка'; *п'исанка* 'писанка (писанка з орнаментом, зробленим гострим предметом)' [Онишкевич: 1, с. 386; 2, с. 62]; гуцульським – *п'исанка* 'крашанка, що нею чокаються на Великдень' [СГСБ: с. 319].

Незмінність значення маніфестантів аналізованої семи на двох часових зрізах підтверджують історичні джерела. Так, у В. Іванова: *Къ свѣтлому празднику готвють писанки и крашенки; Къ празднику Пасхи пекутся куличи (пасхи) и заготовляются крашеня яйца, которыми, между прочимъ, обмѣниваются при христосованій* [Иванов: с. 265; 495]. У СГ: *крдшанка* ‘окрашенное пасхальное яйцо’ [СГ: 2, с. 301]; *писанка* ‘пасхальное яйцо, расписанное разноцвѣтными узорами’ [СГ: 3, с. 152 – 153].

Найбільшу функціональну активність для семи ‘обрядова страва, яку споживають на початку поминального обіду’ в обстежених говірках демонструє репрезентант *ка^лнун* (у 47 н. п. – 1 – 5, 7, 8, 10 – 16, 20 – 22, 25 – 28, 30 – 34, 36 – 41, 43 – 54, 56 – 58; у н. п. 1, 13, 16 – *ка^лнон*), у 21 говірці зафіксовано номен *ку^лт’а* (н. п. 8, 13, 15, 17, 18, 23, 25, 33, 35, 38, 39, 42, 46, 47, 49 – 51, 57, 59 – 61). Значно менш активно вживають назви *ко^лли^ево* (н. п. 1, 2, 56, 59; у н. п. 6 *ко^лово*), маніфестант *со^ллотке* (н. п. 45) зафіксовано спорадично.

Номен *ко^лливо* наявний в інших діалектах, пор.: полтавські говірки – *ко^лливо* ‘канун, рисова каша з солодкою підливою в пам’ять померлих’ [Ващенко: с. 48]; гуцульські – ‘посвячена в церкві страва, яка під час похорону має стояти біля мерця; вживають на поминках перед іншими стравами’ [Негріч: с. 96]; ‘обрядова страва, яку дають на поминках: варена пшениця, заправлена медом та цукром; порізаний на дрібні кусочки білий хліб’ [ГГ: с. 99]. Репрезентант *ку^лт’а* подано в словнику східностепових говірок із значенням ‘обрядова страва, яку готують на Різдво’ [МССУГ: с. 53]. Зауважимо, що з таким самим значенням аналізована лексема функціонує в усіх населених пунктах обстеженого ареалу, демонструючи розширення семантичного поля.

Репрезентант *канун* з подібною до східнословобожанських говірок семантикою наведено в праці В. Іванова: *Сначала поминають „кануномъ”, который берутъ ложкой три раза, а замѣм ѣдятъ пироги, лапшу, борщъ и узваръ ...* [Иванов: с. 236]; *Послѣ похоронъ дѣлають обѣдъ, варятъ кутью съ медом или сахаромъ (канунъ)...* [Иванов: с. 612]. У СГ номен *ко^лливо* також зафіксовано на позначення поминальної страви: ‘кутя, канунъ’ [СГ: 2, с. 268]. Самі ж назви *кутя*, *канун* СГ фіксує із значеннями, не пов’язаними з обрядом поминання.

Отже, на прикладі проаналізованих сем бачимо, що лексика не виявляє суттєвих динамічних зрушень. Ключові назви, які репрезентують семи, наявні в історичних джерелах з тотожною для сучасного хронологічного зрізу семантикою. Страви протягом століття не втратили їхніх ритуальних функцій. Збільшення репертуару лексем незначне та здебільшого відбувається за рахунок дериваційних процесів.

Як уже було зазначено, на Слобожанщині під час святкування весілля обов’язково випікають різноманітне весільне печиво. Для семи ‘вид хлібних виробів, що печуть на весілля’ зафіксовано широкий репертуар лексем, найуживанішими з яких є номен *шиш^ки* (виявлено в

44 н. п. 3, 5, 7, 8 – 11, 13 – 16, 18 – 23, 25 – 36, 39 – 43, 48 – 50, 52, 53, 55 – 57, 59, 61) та акцентуаційний варіант ¹шишки (у 20 н. п. – 2, 3, 6, 8, 12, 14, 17, 24, 33, 37 – 39, 44 – 47, 54 – 56, 60). Це обрядові булочки, які дають гостям під час обдарування молодих: ¹шишки – це ¹булоч'ка і п'ят'-ш'іст' ¹р'іжк'ів у ¹куч'і (н. п. 10).

Менш активно використовують назви ¹р'ізки (н. п. 11, 20 – 22, 49; у н. п. 21, 26, 50 ¹р'ізки; у н. п. 26 – ¹р'ізка), ¹г'іл'це (н. п. 2, 3, 24, 39; у н. п. 24 ¹г'іл'це); поодинокі виявлено репрезентанти ¹лежен' (н. п. 10, 11; у н. п. 34 – ¹лежн'і), ¹калач'і (н. п. 34, 38, 60; у н. п. 1, 7 – ¹кал'ач'), ¹сторош'ки (н. п. 27, 39), ¹бублик'и (н. п. 17, 29) ¹пір'іш'ки (н. п. 48), ¹ватруш'ки (н. п. 37), ¹хворост (н. п. 32), ¹крендел'а (н. п. 17), ¹булки (н. п. 30), ¹диўн'і (н. п. 34), ¹л'іс (н. п. 1), ¹кали (н. п. 39), ¹рози (н. п. 39), ¹квітки (н. п. 40), ¹п'іч'ен':а (н. п. 9), ¹булоч'ки (н. п. 16), ¹жураўли'ки (н. п. 37), ¹голуби (н. п. 24), ¹голуб'ата (н. п. 27), ¹сова (н. п. 49, 57), ¹пал'аниц'а (н. п. 58), ¹ба'рило (н. п. 57), ¹боро'на (н. п. 49), ¹утен'ата (н. п. 24, 26), ¹вут'ата (н. п. 22), ¹ут'ата (н. п. 24), ¹уточ'ки (н. п. 24), ¹хл'ібн'і ¹вут'ата (н. п. 21), ¹птуш'ки (н. п. 20, 22), ¹пір'о'зи/пір'іх (н. п. 13).

Зафіксовано такі мікротексти: у ¹наре'ч'еної ¹пе'ч'ут' так з'ваний ¹кал'ач' / в'ін не ¹дуже ¹великий / а у ¹наре'ч'еного ¹ви'сокий ¹л'іс // (н. п. 1);

¹р'ізка // берем ¹палку і на'кач'уєм на ¹нейі ¹т'істо / а то'д'і о'це / ну ¹кач'айем ¹т'істо / ну при'м'ером ¹ота'кої то'ш'ч'і'ни / розби'вайем ¹й'о'го / ¹р'іжемо / а то'д'і ¹це ¹к'істо на'кр'уч'уєм на ¹ц'у ¹палку / і ¹пе'ч'ем / о'дно ¹зупч'іками / о'дно то'д'і ¹та'ке ¹куч'ер'аве-куч'ер'аве ¹роби'т'с'а / о'то ¹палку ¹к'рути'єш і на'кр'уч'уєш-на'кр'уч'уєш // (н. п. 20);

¹р'ізки ¹пе'ч'ут' у нас / ¹паліч'ки ¹та'кі ¹на'ст'ругу'ють / а ¹пот'ім ¹т'істом ¹об'моту'ють / з'верху ¹при'кра'шайут' ¹квітки / кан'ф'етами / а ¹ш'ч'е ¹шишки ¹робл'ат' ¹хл'ібн'і // (н. п. 21);

¹р'ізка / ¹це ¹та'ка ¹палоч'ка / на ¹нейі / ¹з'нач'іт' / на'моту'єт'с'а ¹т'істо / ¹робл'ат' ¹во'но ¹п'р'існе / ¹добаў'л'айут' ¹туди ¹йа'йец' ¹ба'гато / ¹сахар / ¹моло'ко / ¹це ¹ўсе на ¹л'єнти ¹р'іже'т'с'а / ¹потом ¹на'моту'єт'с'а і ¹ви'п'іка'єт'с'а на ¹кост'р'і / а то'д'і ¹укра'шайет'с'а там ¹кан'ф'етами / ¹л'єнтами // ¹йак ¹о'це ¹і'де / ¹об'дар'у'ють ¹моло'дих / і ¹ўруч'айут' ¹шишку і ¹р'ізку / со ¹стор'они ¹хлопц'а / ¹з'нач'іт' / ¹шишку / а с' ¹д'іўч'іни ¹р'ізку / ну ¹ко'лис' на ¹наших ¹свад'бах / ¹ш'ч'е ¹со'ву ¹пе'к'ли / ¹з'нач'іт' / ¹це ¹було / ¹з'нач'іт' / ¹об'дар'ували ¹моло'дих / ¹з'нач'іт' / ¹мате'р'і ¹ўруч'али ¹зам'іс'т' ¹доч'ки ¹со'ву / ¹боро'ну ¹пе'к'ли ¹то'же' ¹ўруч'али / ¹по-¹мо'єму / ¹ч'оло'в'іковим / ¹боро'на / ¹це ¹та'ке ¹печ'иво ¹об'мотане ¹плат'ком ¹кра'с'івим / ну ¹це ¹ко'лис' ¹було / ¹те'пер ¹ц'о'го ¹не ¹робл'ат' // (н. п. 49);

– ¹йак на ¹в'єс'іл':а ¹пе'к'ли ¹шишки / ¹г'іл'ц'а ¹о'ц'і / ¹голу'пки ¹ўс'ак'і?

– ¹д'га / ну на ¹свад'бу ¹пе'к'ли / ¹з'нач'іт' / ¹роби'ли ¹о'пару ¹ста'ви'єли / ¹дрож:е'ве ¹т'істо ¹роби'ли / ¹т'істо ¹зроби'ли ¹з'добне / на ¹шишки ¹о'це ¹ж / а ¹то'д'і / ¹йак ¹ўже ¹к'істо ¹го'тове ¹було / ¹п'ідо'йшло ¹ўсе / ¹рос'кач'у'ють ¹й'о'го / ¹та'кими ¹то'нен'ки'єми ¹пла'ст'іноч'ками / ¹нар'іза'ють ¹йіх ¹др'іб'нен'ко / ¹ск'руч'у'ють / ну ¹йак ¹шишку / ¹ск'руч'у'ють / ну ¹йа ¹не' ¹мо'жу / ¹це ¹т'реба

т'іл'ки пока'зат' / йак 'можна роска'зат'?' // о'це так 'шишки пе'кли / голуп'к'іу 'тоже' / пт'ич'ок ро'били / напо'доб'її голуп'к'іу / і вип'ікали 'тоже' у пе'ч'і / 'зарас у ду'ховках пе'ч'ут' йїх // а г'іл'це 'робл'ат' / г'іл'це це нар'і'зайут' із вер'би то'нен'ких г'іло'ч'ок та'ких до'уген'ких / а то'д'і на т'і г'іло'ч'ки 'такош 'к'істо рос'кач'уйут' йо'го / плас'т'інками та'кими то'нен'ки'ми / др'ібно кра'її нар'і'зайут' / і заве'р'тайут' / ну нак'руч'уйут' на ц'і г'іло'ч'ки / 'гарно при'ш'ч'іну'ють / шоп во'но де'р'жалос'а / і ви'п'іка'ють у пе'ч'і / а то'д'і ц'і / г'іл'ца / у'же йак во'ни го'тов'і / йїх при'кра'шайут' / це г'іл'це / 'л'ентами при'кра'шайут' / цв'ітами при'кра'шайут' / кан'ф'ети 'в'ішайут' на них / і полу'ч'а'єт'с'а г'іл'це // (н. п. 24).

Щодо представлення номенів аналізованої семи в історичних пам'ятках зазначимо, що етнографічна розвідка В. Іванова фіксує репрезентант *шишки*: ...*За два до свадьбы, молодая зоветъ дивчатъ, сосѣдъ и лѣпятъ изъ тѣста маленькія булочки, которыя состоятъ изъ узкихъ полосокъ съ вырезанными на концахъ зубчиками, хлѣбъ этотъ называется „шишками”...* [Иванов, 126]. Також у зазначеній праці подано назви таких виробів, як *лежень*, *сторожа* [Иванов, 13 – 14], *калачъ* [Иванов, 55], *гильце* [Иванов, 92, 623], *сторожки* [Иванов, 933]. У СГ серед назв, що мають тотожну семантику на сучасному хронологічному зрізі та пов'язані безпосередньо з весіллям, зафіксовано тільки маніфестанти *гильце* [СГ, 1, с. 285]; *дівень* [СГ, 1, с. 381 – 382]; *лѣжень* [2, с. 353]; *шішка*, *шішечка* [СГ, 4, с. 497].

На прикладі цієї семи на сучасному зрізі спостерігаємо оновлення лексики, що виявляється в збільшенні репертуару лексем, пор.: в історичних пам'ятках 11 репрезентантів, на сучасному зрізі – 40.

Отже, ми поділяємо думку Л. Артюх про те, що стійкість мовних явищ у системі харчування особливо яскраво простежується в ритуально-обрядовому компоненті, наприклад, у широкому побутуванні обрядового печива, інших видів обрядової їжі, що має значне символічне навантаження [Артюх 2000: с. 14].

Із свят календарно-обрядового циклу ми проаналізуємо Масляну – традиційне християнське свято, присвячене провадам зими. 150 років тому відомий дослідник побуту малоросів М. Маркевич так описував це свято: ...*женщины „волочуть колодку, то есть, идутъ по домамъ и привязываютъ „паробкамъ и дивкамъ” небольшую колодку къ ногѣ, въ наказанье за то, что не вступили въ бракъ въ прошлый мысоѣдъ. Эту колодку можно снять не иначе, какъ за нѣкоторый выкупъ; на собранные деньги пируютъ, и вмѣсто блиновъ московскихъ подаютъ вареники со сметаною; на масляницѣ это главное блюдо* [Маркевич 1991: с. 2].

Серед страв, які готують на Масляну, діалектоносії найчастіше згадують такі: *мли'н'ц'і* (у 31 н. п. – 1, 2, 6, 8, 10, 11, 14, 16, 18, 19, 21, 26 – 28, 30, 31, 33 – 35, 37 – 41, 43, 46, 47, 52, 53, 56, 61), *ва'рени'ки* (у 25 н. п. – 1, 8, 11, 14 – 16, 18, 19, 21, 27, 30, 31, 33, 35, 36, 38, 40, 42, 45, 48, 49, 52,

56, 57, 60), *бл'інч'іки* (у 10 н. п. – 7, 8, 10, 12, 14, 23, 24, 42, 45, 47; у н. п. 20, 21, 48, 54 – *блінч'іки*), *бли'нц'і* (у 9 н. п. – 2, 13, 16, 17, 22, 32, 33, 54, 59), *бли'ни* (у 8 н. п. – 3, 4, 19, 25, 32, 47, 56, 57; у 6 н. п. – 11, 16, 23, 32, 36, 55 – *бл'іни*), *сме'тана* (у 9 н. п. – 3, 5, 8, 13, 15, 34, 36, 43, 56). Також функціональну активність виявлено для багатослівного номена *в'рени'ки з сиром* (у 26 н. п. 1, 2, 5, 7, 9 – 11, 13, 17, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 29, 32 – 34, 36, 37, 42, 47, 50, 51, 59). Інші назви зафіксовано спорадично: *п'ір'іш'ки* (н. п. 29, 30, 52), *бл'інч'іки з т'ворогом* (н. п. 24, 39, 60), *мли'нц'і з сиром* (н. п. 1, 49), *бли'нц'і з сме'танойу* (н. п. 1), *пир'оги* (н. п. 1), *в'рени'ки з т'ворогом* (н. п. 8, 39), *в'рени'ки з картошкою* (н. п. 2, 36), *в'рени'ки з к'пустойу* (н. п. 36), *бл'інч'іки з маслом* (н. п. 24), *в'рени'ки з маслом* (н. п. 51), *о'латки* (н. п. 28, 52), *ладики* (н. п. 58; у н. п. 56 – *лад'іки*, *на'лисн'іки* (н. п. 38), *пампуш'ки* (н. п. 38).

В. Борисенко вважає, що за радянських часів українські звичаї зазнали деструктивного розвитку. Інакше кажучи, їх просто зламали. Так, наголошує дослідниця, упродовж років в Україні впроваджували російську традицію святкування Масляної, яка не має жодного стосунку до справжньої української. Українська Масляна – це ігрові дійства, чіпляння колоди, приготування вареників із сиром, а не млинців [Борисенко 2011: с. 6].

Як показують дослідження східнослов'янських говірок, інформанти, зокрема старші за віком, пригадують звичай в'язання колоди, але, зауважують, що то було *колись*:

– *ко'лис' робили / о'це йак неже'натий там х'лопец' / колот'ки при'їязували / ну ко'лотку / шоп оже'ни'уса' / к'в'ітку при'їязат' / ба'би нар'а'жайут'с'а в'усе і п'ішли по'хутору / о'це / до'пуст'ім / у'мене х'лопец' / от во'на ме'н'і при'їязала к'в'ітку / во'на спе'ціал'но от'ка / ка'ч'алка дерев'яна к'в'іткою пе'ре'їязана / л'енточ'ка / і ото при'ходиш / ну і то'д'і с'та'їл'айут' / там / ч'і бут'илку да'їут' / ч'і на бут'илку / об'ш'ч'ім ба'би про'їшли / назби'є'рали ў'се і гу'л'айут' // (н. п. 20, інформант 1927 року народження).*

Про основну страву, що готували до свята Масляної інформанти, залежно від віку, зауважують:

– *на Масл'ану в'рени'ки з маслом / було ш / це обов'яз'ково в'рили / а так / шо то'д'і / ну а в'рени'ки вс'ігда / мли'нц'і? / не помн'у шоп мли'нц'і / а в'рени'ки ў'с'ігда в'рили / в'рени'ки с:иром / спе'ціал'но зби'є'рали на Масл'ану ш / було ш йак п'іст / то'д'і ш / кажут' / гр'іх і'їсти / ну не ў'с'і ш то гр'ішили / а тої / а в'рени'ки ў'же йак тої / то'д'і по'ш'ти каж'ен ден' в'рени'ки йак Масл'ана // (н. п. 51, інформант 1924 року народження);*

– *а на Масл'ану робим сме'тану / бл'інч'іки с т'ворогом / в'рени'ки с т'ворогом / ну об'ш'ч'ім ми ста'раємс'а йак б'ільше с мол'очних про'дукт'іу при'го'товит' // йак д'іти ма'лен'кі бу'ли ми у в'рени'ки і ку'соч'ік сол'і ло'жили / і мо'н'етки ло'жила / а то'д'і*

пре"дупре"ждала / ви ш вн'їмат'єл'но / шо там мо'н'етка дес' ле'жит' / і ли'мон клала // (н. п. 8, інформант 1951 року народження).

Отже, лексика на позначення обрядових страв у східнослобожанських говірках здебільшого демонструє незмінність на двох хронологічних рівнях, динамічні зміни в бік оновлення властиві тільки семі 'вид хлібних виробів, що печуть на весілля', у якій кількість репрезентантів на сучасному рівні значно більша, ніж їх зафіксовано в історичних пам'ятках. Проаналізовані номени відомі й іншим діалектам української мови, що підтверджують сучасні лексикографічні джерела.

Список обстежених населених пунктів у Луганській області

1 – смт Троїцьке Троїцького р-ну; 2 – с. Привілля Троїцького р-ну; 3 – с. Червоноармійське Білокуракинського р-ну; 4 – с. Солідарне Білокуракинського р-ну; 5 – с. Новобіла Новопсковського р-ну; 6 – с. Березівка Новопсковського р-ну; 7 – с. Павленкове Новопсковського р-ну; 8 – смт Білолуцьк Новопсковського р-ну; 9 – с. Височинівка Марківського р-ну; 10 – с. Тарасівка Троїцького р-ну; 11 – с. Новочервоне Троїцького р-ну; 12 – с. Попівка Білокуракинського р-ну; 13 – с. Павлівка Білокуракинського р-ну; 14 – смт Білокуракине; 15 – с. Осинове-1 Новопсковського р-ну; 16 – с. Донцівка Новопсковського р-ну; 17 – с. Просяне Марківського р-ну; 18 – смт Марківка; 19 – с. Веселе Марківського р-ну; 20 – с. Оборотнівка Сватівського р-ну; 21 – с. Куземівка Сватівського р-ну; 22 – с. Нижня Дуванка Сватівського р-ну; 23 – с. Закотне Новопсковського р-ну; 24 – с. Коломийчиха Сватівського р-ну; 25 – с. Мілуватка Сватівського р-ну; 26 – смт Сватове; 27 – с. Петрівка Сватівського р-ну; 28 – с. Караван-Солодкий Марківського р-ну; 29 – с. Бондарівка Марківського р-ну; 30 – с. Морозівка Міловського р-ну; 31 – с. Півнівка Міловського р-ну; 32 – с. Зориківка Міловського р-ну; 33 – с. Великіцьк Міловського р-ну; 34 – с. Стрільцівка Міловського р-ну; 35 – с. Калмиківка Міловського р-ну; 36 – с. Лиман Старобільського р-ну; 37 – с. Підгорівка Старобільського р-ну; 38 – с. Піщане Старобільського р-ну; 39 – смт Старобільськ; 40 – с. Чмирівка Старобільського р-ну; 41 – с. Бутове Старобільського р-ну; 42 – с. Литвинівка Біловодського р-ну; 43 – с. Кононівка Біловодського р-ну; 44 – с. Новолимарівка Біловодського р-ну; 45 – с. Семикозівка Біловодського р-ну; 46 – с. Плугатар Біловодського р-ну; 47 – смт Біловодськ; 48 – с. Макіївка Кременського р-ну; 49 – с. Червонопопівка Кременського р-ну; 50 – смт Кременна; 51 – с. Варварівка Кременського р-ну; 52 – с. Шпотине Старобільського р-ну; 53 – с. Малохатка Старобільського р-ну; 54 – с. Колядівка Новоайдарського р-ну; 55 – с. Победа Новоайдарського р-ну; 56 – смт Новоайдар; 57 – с. Смолянинове Новоайдарського р-ну; 58 – с. Новоахтирка Новоайдарського р-ну; 59 – с. Дмитрівка Новоайдарського р-ну; 60 – смт Станично-Луганське; 61 – с. Миколаївка Станично-Луганського р-ну.

Джерела та їхні умовні скорочення

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 – 2; **Ващенко 1960** – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів / В. С. Ващенко. – Вип. 1. – Х. : Вид-во ХДІ, 1960. – 107 с.; **ГГ** – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.; **Іванов** – Іванов В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / сост. В. И. Иванов. – Харьков, 1898. – Т. 1. – 1012 с.; **МССУГ** – Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 114 с.; **Негрич** – Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березови / М. Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **Онишкевич** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 т. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1 – 2; **СГ** – Словарь української мови : у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1958 – 1959. – Т. 1 – 4; **СГСБ** – Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Словник говірки с. Бродина Олексі Горбача / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 2000. – С. 247 – 354; **Сизько** – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / А. Т. Сизько. – Д., 1990. – 100 с.; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева / М. Фасмер. – 4-е изд. стер. – М. : Астрель, 2009. – Т. 3. – 832 с.; **Чабаненко** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4.

Література

Артюх 2005 – Артюх Л. Зміни в системі сучасного харчування українців (до проблеми уніфікації народної культури) / Лідія Артюх // Етнографія. Фольклористика. Культурологія : зб. наук. пр. VI Міжнар. конгр. українців. – Кн. I. – Донецьк – К. : Вид-во Асоціації етнологів, 2005. – С. 11 – 18; **Артюх 1979** – Артюх Л. Ф. Весільне печиво українців та росіян / Л. Ф. Артюх // Народна творчість та етнографія. – 1979. – № 5. – С. 80 – 84; **Борисенко 1981** – Борисенко В. К. Форми побутування весільного короваю / В. К. Борисенко // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 5. – С. 37 – 44; **Борисенко 2011** – Борисенко В. К. „Невмілого колядника зачиняли в хаті” / В. К. Борисенко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 2. – С. 6; **Ганудель 1987** – Ганудель З. Народні страви і напої: лексика українських говорів Східної Словаччини : монографія / З. Ганудель. – Пряшів, 1987. – 213 с.; **Дроботенко 2001** – Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дроботенко Валентина Юріївна. – Донецьк, 2001. – 460 с.; **Дроботенко 1997** – Дроботенко В. Ю. Семантичні назви весільного хліба у східностепових говірках / В. Ю. Дроботенко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. –

Донецьк : ДонДу, 1997. – Вип. 3. – С. 155 – 158; **Магрицька 1999** – Магрицька І. В. Назви весільного печива в українських східнослобожанських говірках / І. В. Магрицька // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 1999. – № 5. – С. 78 – 89; **Мазур 2000** – Мазур Г. Назви великоднього хліба в українських говірках Карпат / Галина Мазур // Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Л., 2000. – С. 157 – 165; **Маркевич 1991** – Обычаи, поверья, кухни и напитки малороссиян / сост. М. А. Маркевич. – К. : Час, 1991. – 192 с.; **Хібеба 2007** – Хібеба Н. В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Хібеба Наталія Василівна. – Л., 2007. – 403 с.; **Шелемех 2009** – Шелемех В. Назви обрядових страв у надсянських говірках Яворівщини / Віра Шелемех // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. – С. 95 – 102.

Волошинова М. О. Номінація обрядової та святкової їжі в мовленні слобожан

У дослідженні проаналізовано назви деяких страв календарно-обрядового циклу, весілля й поминального обряду як артефакти, що відображають духовну й матеріальну культуру українського народу. Визначено функціональну активність репрезентантів на території східнослобожанського ареалу, встановлено лексико-семантичні паралелі із суміжними та віддаленими діалектними континуумами української мови, здійснено порівняльний аналіз назв у діахронному й синхронному аспектах з метою виявлення їхньої стійкості / змінності на двох часових зрізах.

Ключові слова: сема, назви страв, номени, інформант, репрезентанти, діалекти, східнослобожанські говірки.

Волошинова М. А. Номинация обрядовых и праздничных блюд в речи слобожан

В исследовании проанализированы названия некоторых блюд календарно-обрядового цикла, свадьбы и поминального обряда как артефакты, отображающие духовную и материальную культуру украинского народа. Определена функциональная активность репрезентантов на территории восточнослобожанского ареала, установлены лексические параллели в смежных и отдаленных диалектных континуумах украинского языка, осуществлен сравнительный анализ манифестантов в диахроническом и синхроническом аспектах с целью выявления их стойкости / изменчивости на двух временных отрезках.

Ключевые слова: сема, названия блюд, номены, информант, репрезентанты, диалекты, восточнослобожанские говоры.

Voloshinova M. O. The Nomination of Ceremonial and Holiday Dishes in Speech of Slobozhanshchina's Residents

The names of some dishes of calendar and ceremonial cycle, wedding and funeral rites as artifacts, which represent the spiritual and material culture of Ukrainian people were analyzed in the research. The functional activity of representatives in East-Slobozhanshchina area were defined, the lexical parallels in adjacent and remote dialect continuums of the Ukrainian language were established, the comparative analysis of the manifestants in diachronic and synchronic aspects in order to determine their stability / variability at two spaces of time were carried out.

Key words: seme, dishes, nomen, informant, representatives, dialects, East-Slobozhanshchina dialects.

Стаття надійшла до редакції 16. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

К. Д. Глуховцева (Луганськ)

УДК 811.161.2'282.2(477.54/.62)

**БАГАТОЗНАЧНІСТЬ І СЕМАНТИЧНА ДИФУЗИЯ
СЛОВА УСНОГО МОВЛЕННЯ**

Питання полісемії діалектного слова цікавлять учених давно. Предметом особливої уваги були і є синкретизм смислових елементів слова як одиниці усного мовлення [Коготкова 1979: 19], семантичне варіювання слова, що має кілька (багато) значень [Гриценко 1990: 150 – 182], особливості смислової (семантичної) структури багатозначного слова [Херольянц 1966; Козлова 1972; Самотик 1978; Васильєва 1984; Лёнингрэн 1994 та ін.], структурні відношення між значеннями багатозначного слова [Левицкий 2006], ономасіологічні аспекти полісемії [Долгушев 2005]. Чітке вирішення цих питань набуває особливої ваги при лексикографічному описі словникового складу говірки.

В українській діалектології останніх двох десятиліть сталися суттєві зрушення у сфері діалектної лексикографії. Поява нових словників ще більше актуалізувала питання, пов'язані з виявом значень багатозначного слова, їх розмежуванням, репрезентацією, способами тлумачення полісемантичних слів, розмежуванням полісемії й омонімії та ін. Тому різноаспектне вивчення багатозначних слів наразі є актуальним для української діалектології, що й зумовлює вибір теми статті.

Завдання роботи вбачаємо в тому, щоб актуалізувати проблемні питання смислової структури багатозначного слова, з'ясувати особливості виникнення лексико-семантичних варіантів, розрізнити семантику лексичної одиниці однієї говірки й сукупності говірок,